PATRICK DASSEN EN PETRA GROEN (RED.). *VAN DE BARRICADEN NAAR DE LOOPGRAVEN. OORLOG EN SAMENLEVING IN EUROPA, 1789-1918.*
(BERT BAKKER: AMSTERDAM 2008) 284 BLZ., € 22,50.



Deze gevarieerde bundel oorlogsgeschiedenis is samengesteld naar aanleiding van het examenonderwerp *Ten oorlog!* Dat oorlogen niet meer benaderd worden als exclusieve militaire aangelegenheden is volgens de samenstellers van deze bundel een goede ontwikkeling. De inhoud is niet vastgepind op de stofomschrijving, waardoor het boek toegankelijk is voor een breed geïnteresseerd publiek. De vraag waarover het boek gaat is: welke veranderingen in oorlogvoering en samenleving in de 'lange negentiende eeuw'(1789-1919) kunnen licht werpen op het ontstaan van de eerste totale oorlog van de twintigste eeuw?
In het openingsartikel wordt aangetoond 'dat sinds de Franse Revolutie de bevolking en de samenleving nauw bij de oorlogvoering betrokken zijn geraakt en dat de contouren van een totale oorlog hier en daar al zichtbaar werden.' Het tweede artikel bespreekt de wapentechnologische ontwikkeling en de invloed ervan op het militaire optreden in Europa. 'Deze ontwikkeling was het gevolg van de industriele revolutie ... De snelheid waarmee de wapens werden ontwikkeld en geproduceerd was ongeëvenaard.'
De bijdrage over de Krimoorlog beschrijft redelijk uitvoerig de achtergronden van het conflict en gaat ook in op de rol die Oostenrijk speelde.
De Frans-Duitse oorlog wordt vervolgens besproken. Naast de politieke overwegingen en militaire zaken, wordt gekeken naar de manier waarop Duitsland de oorlog ervaren heeft. In 1870 was Duitsland allerminst een eenheid. Toch was er bij het uitbreken van de oorlog 'ruime steun in de publieke opinie' voor Bismarck. Maar de Pruisische regering handelde alsof het te maken had met een enorme weerstand van de bevolking. Waarom eigenlijk?
In de laatste bijdrage wordt onderzocht wat de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor Duitsland waren. De invalshoek is de plaats die de Eerste Wereldoorlog zelf krijgt in de Duitse geschiedenis. Volgens de auteur zijn de gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog desastreus geweest voor Duitsland. Stromingen en ontwikkelingen die al voor 1914 aanwezig waren, zoals militarisme, sociaal-darwinisme en ondemocratisch denken, werden door het verloop en verlies van de oorlog versterkt. Duitsland is totaal ontwricht uit de Eerste Wereldoorlog tevoorschijn gekomen.

Hans Pols

JAN PAUL SCHUTTEN, MET STRIPS VAN PAUL TENG, *KINDEREN VAN AMSTERDAM.*
(NIEUW AMSTERDAM UITGEVERS: AMSTERDAM, 2007) 178 BLZ., PRIJS € 14.95.



Het is heel bijzonder dat een geschiedenisboek voor kinderen de Gouden Griffel krijgt. *Kinderen van Amsterdam* is geen historische jeugdroman maar valt mijns inziens onder de categorie non-fictie.
De ontwikkeling van de stad Amsterdam wordt in negen verhalen - vanaf haar ontstaan in de late middeleeuwen tot het heden - verteld. Ieder verhaal begint met een zwart/wit strip waarin de hoofdpersoon kind is en iets spannends beleeft. Zelfs als volwassene heb je de neiging om de kleurpotloden te pakken en de plaatjes van terpwoningen of middeleeuwse straten in te gaan kleuren. Waarschijnlijk heeft striptekenaar Paul Teng het niet als didactisch instrument bedoeld maar door het inkleuren kunnen leerlingen zich nog beter verplaatsen in een bepaalde periode. Het is in ieder geval goed bruikbaar als je een moeilijk onderwerp als de reformatie in de klas behandelt. Reyer (Koopmannen, kapiteins en koekenbakkers) woont met zijn moeder en oom een mis bij waarin voor koopman Meindert Jansz. wordt gebeden. Meindert heeft veel mensen bedrogen maar omdat hij een enorm bedrag aan de kerk heeft geschonken zal god hem minder zwaar straffen. Kortom, een prachtige inleiding om het begrip aflaat te bespreken.

Na het stukje strip gaat het verhaal in een moeite door in lopende tekst. Aan de onderkant van de tekstbladzijden staan kleine blokjes met aardige wetenswaardigheden, bijvoorbeeld over waarom kinderen bier dronken en hoe vreselijk de stank van de grachten was.

Twee verhalen gaan over de eerste bewoners van Amsterdam in de late middeleeuwen en twee verhalen gaan over het geloof in de zestiende eeuw. Maar liefst drie verhalen spelen in de zeventiende eeuw en behandelen de handel met de Oostzee, het leven van Rembrandt en misdaad in combinatie met straf. Het verhaal van Netje Asser gaat over immigratie en sociale ongelijkheid in de negentiende eeuw en tot slot een verhaal over de Tweede Wereldoorlog. Het is jammer dat er geen verhaal over verzuiling en provo is opgenomen, waarbij juist Amsterdam een prominente rol heeft gespeeld.
Kinderen van Amsterdam is geschreven voor kinderen vanaf 9 jaar maar mijns inziens ook geschikt voor de onderbouw. Het taalgebruik is eenvoudig en de soms lastige onderwerpen worden helder en overzichtelijk behandeld. Als docent kun je sommige verhalen gebruiken om voor te lezen of je kunt een strip als 'warming up' inzetten.

Paul Teng (1955) tekent voornamelijk realistisch historische strips en heeft een uitgebreid oeuvre opgebouwd. Jan Paul Schutten (1970) debuteerde in 2003 met *Ruik eens wat ik zeg, de taal van dieren en planten.* Zijn laatste geschiedenisboek heet *Kinderen van Nederland* en sluit aan op de televisieserie *Het verleden van Nederland*, en verschijnt dit najaar.

Joke Noordstrand

MIJN DAGBOEK. OORLOGSKRONIEKEN VAN KEES TETTEROO 1936-1945.
SAMENSTELLING GEMMA M.M. VAN WINDEN-TETTEROO. (APELDOORN: ZALTBOMMEL 2007) 518 BLZ., € 34,90.



Eind 1936 begint de dan veertienjarige Kees Tetteroo op verzoek van zijn oudere broer Tom, die als missionaris naar Nieuw-Guinea vertrok, aan een dagboek. In 1944 kent dat dagboek al zeven delen. Het zijn vooral de bijzondere omstandigheden van die tijd en Peters ondernemende karakter die het dagboek zo omvangrijk maken. In het voorlaatste oorlogsjaar is hij niet tevreden over het resultaat en begint hij, na een eerdere poging, aan een nieuwe bewerking van het oude materiaal. Op 3 maart 1945 eindigt die bewerking en resten er alleen nog wat aantekeningen die doorlopen tot 5 mei van dat jaar.
Op die dag vindt in Den Hoorn, toen nog ónder de rook van Delft, een klein drama plaats. Een groepje jongens staat 's ochtends bij elkaar, waarschijnlijk in een opgewonden stemming de komende bevrijding te bespreken. Maar samenscholing is nog verboden en Duitsers vuren op het groepje. Het schot mist doel. De aanstaande schoonvader van Tetteroo komt juist op dat moment de kerk uit en wordt dodelijk getroffen door de afgeketste kogel. Ook daarvan maakt hij nog een korte aantekening met de vermelding dat die nog uitgewerkt moet worden. Waarom dat nooit gebeurd is, blijft een raadsel. Tetteroo is in 2001 overleden.
Als veeverloskundige kan hij zich met een *Sonderausweis* op zijn motor redelijk vrij door het Westland bewegen. Hij fotografeert, kan aan materiaal komen en is nieuwsgierig. Zijn dagboeken vult hij aan met zelfgemaakte foto's, krantenknipsels, pamfletten, proclamaties en advertenties. Dat levert veel ooggetuigenverslagen op, zoals dat van de gevechten om Ypenburg met foto's van vliegtuigwrakken en verwoeste huizen. Uit een van die wrakken vist hij een leren jas op die hij door de schoenmaker zwart laat maken en later van een gaatje tussen de knopen voorziet waardoor hij met zijn verborgen camera kon fotograferen. Zo kan hij in zijn dagboek goed vastleggen hoe de oorlog ingrijpt op leven in zijn gemeenschap. Bang is hij niet. Overal waar een vliegtuig was neergestort, een bom was gevallen, huizen verwoest en mensen waren opgepakt, gaat hij poolshoogte nemen. Zelf wordt hij ook twee keer opgepakt bij een razzia. Maar beide keren weet hij te ontkomen. Naast al deze belevenissen vermeldt hij ook nog het grote oorlogsnieuws en voorziet dat van commentaar. Werkelijk een prachtig tijdsdocument van een bewogen periode dat bovendien schitterend is uitgegeven.

Hans Pols